

ФОРМУВАННЯ УСТАНОВКИ СТУДЕНТІВ НА АКТИВНЕ ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті обґрунтовано цінність установки у процесі формування потреби у професійному самовдосконаленні студентів ВНЗ, презентовано систему засобів педагогічного впливу, яка сприяє формуванню установки на активне професійне самовдосконалення.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, установка, студенти вищих технічних навчальних закладів.

Процеси гуманізації вищої освіти визначають основні цілі щодо формування активної життєвої позиції особистості. Позиція людини стосовно явищ дійсності є зумовленою змістом її ціннісних орієнтацій, які виявляються у певних установках. Оскільки формами прояву цінностей є навчання, спілкування, професійна діяльність, праця, спорт, дослідницька діяльність, вірогідно, що в результаті педагогічного впливу на особистість можна налаштувати її на активне формування професійного самовдосконалення згідно з моральними і пізнавальними цінностями, пов'язаними з майбутньою професією.¹

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування установки на професійне самовдосконалення студентів ВНЗ.

Проблема формування відповідної установки щодо майбутньої діяльності, морального сприйняття певних явищ дійсності висвітлено у багатьох наукових психологічних працях. Так, А. Парангішвілі зазначає, що “установка, являючи собою готовність до діяльності, виступає в цих процесах як особливість суб'єкта діяльності, існує остільки, оскільки він “організується” не в момент діяльності, а підготовлений до неї. Разом з тим установка нерозривно пов'язана з діяльністю: вона, як готовність до діяльності, є моментом останньої” [3, с. 15]. І. Бжалава, прихильник цілісного підходу до установки, вважає, що сама установка, як одна з форм прояву спрямованості особистості, пов'язана з досягненням конкретної мети. Вона об'єднує у собі мету, активність, потреби, мотиви, тобто виконує інтегративну функцію [1]. Д. Узнадзе до сказаного вище додає, що установка лежить в основі поведінки особистості, тобто вона виконує функцію мотивації [4].

Із педагогічної позиції ми розглядаємо установку як мету роботи викладача щодо формування відповідного ставлення особистості до визначеного виду діяльності; як позицію особистості фахівця до своєї професійної діяльності; як вибір умов і способів діяльності для формування відповідної готовності. Установка, її формування виступають процесуальним елементом формування спрямованості особистості. Наставничий рівень – більш високий етап розвитку педагогічного процесу й особистості, тому що “він пов'язаний з формуванням уявлень про спрямовану діяльність, мотивацією цієї діяльності, вибором принципів досягнення педагогічних цілей” [2, с. 32].

У процесі спрямованості пізнавальної діяльності студентів на професійну підготовку взагалі та самовдосконалення зокрема керувалися тим, що установка

являє собою готовність до діяльності та лежить в основі поведінки особистості, тобто виконує функцію мотивації.

Завданням викладача було організувати взаємодію зі студентами на основі принципів співробітництва таким чином, щоб досягти сформованості певної позиції майбутнього фахівця до професійної діяльності взагалі й до процесу підготовки до неї зокрема. Таким чином, викладач мав дібрати такі умови і способи педагогічного впливу, щоб у студента сформувалась готовність до професійної діяльності.

Зазначимо, що ми намагалися досягти сформованої установки на майбутню професійну діяльність на основі формування установки на пізнавальну діяльність, яка є найактивнішою серед інших видів діяльності у навчальному процесі вищої школи. Однак при цьому керувалися тим, що значущість результатів пізнавальної діяльності слід обґрунтовувати їх соціальною перспективою, тобто студент має упевнитись, що його діяльність у пізнанні нового буде сприятливою для особистого розвитку в майбутній професії, принесе йому користь у майбутньому.

Насамперед формування установки на професійну діяльність виявлялося у професійній активізації безпосередньо в процесі читання викладачами ВНЗ курсу “Вступ до спеціальності” (ознайомлення зі змістом спеціальних дисциплін, обґрунтування актуальності фахової підготовки у сучасному економічному середовищі, налаштування студентів на набуття необхідних знань і умінь, що вимагає майбутній фах). Висловлювання студентів щодо їхньої обізнаності в особливостях професії після вивчення дисципліни свідчили, що більшість із них до вивчення курсу “Вступ до спеціальності” мала адекватне уявлення про майбутній фах. Водночас слід зазначити, що низка студентів зневірилась у правильності особистого професійного вибору, пояснюючи це тим, що “коли б знали, про що конкретно буде йтись у змісті фахових дисциплін, ніколи б не обрали цю спеціальність”. Таким чином, визначаємо, що установка на професійну діяльність певним чином залежить від адекватності уявлень про майбутню професію та змісту реальної пізнавальної діяльності у процесі опанування спеціальності.

Ефективним способом сформувати у студентів необхідну установку на професійну діяльність вважаємо створення образу ідеального фахівця, що сприяє наслідуванню у досягненні студентом успішності поважної для нього людини. Із цією метою організовували виховні заходи (у межах кураторського часу – два рази на місяць). Одним із дієвих заходів були зустрічі з видатними фахівцями у відповідній фаховій галузі. При цьому намагались урізноманітнювати змістовий аспект таких зустрічей: запрошені гості були як представниками різних організацій (при цьому мали намір сформувати у студентів установку на соціальний успіх, визнання у професійних колективах, високий імідж у певній галузі економіки), так і провідними викладачами-науковцями (у цьому випадку студенти отримували уявлення про досвід досягнення акме у професії фахівця-науковця, мали можливість усвідомити необхідність постійного саморозвитку пізнавальної діяльності).

Крім того, студентів залучали до дослідницько-аналітичної роботи у межах ознайомлення з історією інженерної думки, біографіями та видатними відкриттями у інженерній науці знаних діячів. Так, були підготовлені та регулярно висвітлювались у межах кураторських годин доповіді про видатного авіаконст-

руктора І. Сікорського, інженера-будівельника й автора аеродинамічної лабораторії Г. Ейфеля, винахідника мартенівської печі Г. Бессемера, автора бензинового двигуна К. Бенца, інженера залізничних колій Дж. Стефенсона, автора проекту та технічного керівника будівництва перших нафтопроводів В. Шухова та інших видатних інженерів.

Така робота сприяла осмисленню студентами необхідності пізнавальної діяльності з позиції її суспільної значущості, активізувала ставлення до неї як до частини професійної діяльності та передумови досягнення самовдосконалення у ній.

Оскільки слово “установка” є синонімом слова “налаштованість”, ми намагались створити такі умови, коли студент відчує потребу діяти за будь-яких обставин, оскільки його мотивація до діяльності буде особистісно значущою. Таким чином, ефективність сформованості установки на процес самовдосконалення у професії багато в чому залежала від ступеня та виду особистої мотивації студента до професійної діяльності. Саме тому ми визначили зміст мотивів студентів до отримання ними відповідного фаху, зіставляючи вид кожного мотиву з особистими планами студентів. Так, мотив *професійної спрямованості* визначався цільовою установкою досягти акме у професії, набути “авторитету” серед фахівців галузі, бути затребуваним у професії; мотиву *соціального зростання, престижу* відповідали цілі побудувати кар’єру у відповідній фаху галузі, мати “іміджеві” речі (авто, водій, кабінет), обіймати представницькі посади; *пізнавальні* мотиви виявлялись у цілях щодо відкриттів у науковому напрямі відповідної галузі, захисту дисертації, набуття значення у науковому напрямі; *матеріальні* мотиви визначали цілями майбутньої професійної діяльності високий матеріальний дохід (неважливо на яких посадах працювати), отримати житло від виробництва тощо.

Визначивши зміст мотивів студентів до професійної діяльності, здійснювали педагогічний вплив як на розвиток визначеної мотивації, так і на формування інших видів мотивів (насамперед, пізнавальної мотивації). Для цього на практичних заняттях створювали проблемні ситуації, в яких студент мав обрати шлях до мети, при цьому давали можливість ознайомитись із найчастішими перешкодами, котрі зустрічатимуться у професійній діяльності. Так, наприклад, у студента визначено високий рівень матеріальної мотивації, а його мета – висока заробітна плата (запитуємо, скільки конкретно хоче заробити людина). Далі визначається, які потрібно зробити рухи на шляху до мети та які є цьому перешкоди: здобути диплом – потрібно скласти іспити та модульні контролі, а це неможливо без виконання навчальних видів робіт, а отже, потрібно розвивати пізнавальні можливості, зацікавитись процесом пізнання. Таким чином, поділяючи різні за змістом цілі студентів на кроки їх досягнення, доводили, що обов’язковим компонентом будь-якого мотиву до самовдосконалення у професії є пізнавальна мотивація особистості.

Ефективне формування установки на професійну діяльність відбувалось за рахунок роботи з професіограмою інженерної спеціальності. На заняттях із психології студентам пропонували скласти за визначеним планом професіограму майбутньої спеціальності. Після обговорення змісту професіограми студенти аналізували можливості (соціальні, особистісні, матеріальні), які може дати їм майбутня професія й особисті особливості вмінь і якостей щодо спеціальності, визначали, над чим слід попрацювати, щоб досягти успіху в професії, котрі здіб-

ності властиві від природи (тоді їх слід розвивати), які якості серед небажаних існують у характері наразі (тоді їх слід викорінювати). Таким чином було складено план-проект особистісного розвитку, на основі якого можна було будувати оперативно-цільовий план професійного самовдосконалення.

Основний акцент робили на формуванні особистісних психологічних якостей студентів – майбутніх інженерів. Визначили, що формування творчої особистості інженера, який здатний виконувати зазначені у професіограмі види діяльності, здійснюється в декілька етапів.

На першому етапі до кожного виду діяльності визначається система професійних знань, умінь і навичок, нормативний мінімум яких надається та формується у процесі професійної підготовки у ВНЗ протягом 4–5 років навчання.

На другому етапі розвитку здійснюється формування індивідуального стилю поведінки інженера, яке відбувається за межами ВНЗ в умовах виробничої діяльності впродовж 5–7 років. На цьому етапі відбивається становлення особистості інженера як фахівця завдяки досвіду, що набувається.

Виділяють третій етап – формування інженера як професіонала. Крім знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей та досвіду інженер повинен мати визначені компетенції, здібності до самоорганізації, відповідності професійній надійності. Професіонал здатен знайти проблему, сформулювати завдання та знайти його вирішення. Це найвищий рівень професійного становлення особистості, для досягнення якого необхідно ще від 7 до 10 років. Таким чином, щоб набутися високого професіоналізму, людині може знадобитись понад 20 років. Отже, зробивши відповідні висновки, студенти усвідомлювали необхідність професійного планового самовдосконалення, що виключає спонтанність та перебіг пізнавальних інтересів, а навпаки, має спрямовувати концентрацію особистості на необхідній пізнавальній діяльності.

Формування мотивів при будь-якій методиці в будь-який позитивний спосіб має важливе значення, особливо при здійсненні такого завдання в межах навчально-виховної діяльності у ВНЗ, яка безпосередньо спрямована на розвиток, становлення, укорінення компонентів культури самовдосконалення в майбутніх фахівців, має певну специфіку. Це пояснюється тим, що студентство – особлива соціальна категорія молоді, яка організована інститутом вищої освіти: у такому віці ідеали (образ морально досконалої особистості) до кінця не сформовані й базуються, як правило, не на знаннях, а в основному на емоціях і почуттях, які впливають на потреби, інтереси вихованців, їхню мету, плани. Тому при формуванні мотивів до самовдосконалення були враховані як загальний рівень фахової підготовки студентів, так і особливості, вади й упущення окремих осіб; стан адаптації студентів, пов'язаний із професіоналізацією (становленням професійних якостей) та соціальною адаптацією – пристосуванням до нових умов самостійного студентського життя.

У межах здобуття студентами знань щодо проблеми самовдосконалення визначили інформацію, яку вважали за потрібне вводити у зміст запропонованих у констатувальному етапі дисциплін. Перш за все розробили програму зі здобуття студентами знань щодо процесу самовдосконалення.

Інформацію поділили на блоки:

1. Проблема самопізнання (теми: “Особистісні якості сучасного фахівця”; “Засоби самопізнання”; “Мистецтво самоменеджменту”; “Засоби запобігання деструктивних стресів у професійній діяльності”).

2. Процес самовдосконалення (Теми: “Ретроспективний аналіз уявлень про досконалу людину”; “Прийоми самовиховання”; “Засоби та форми самоосвіти”; “Роль планування у процесі самовдосконалення”).

У процесі здобуття знань щодо проблеми самовдосконалення студенти усвідомлювали роль якостей, які є необхідними для конкурентоспроможного фахівця будь-якої галузі: організованість, творчість, педагогічний талант (уміння виступити як інструктор й організатор діяльності), знання іноземних мов, які широко використовуються у діловому світі, уміння здійснювати самоменеджмент.

У результаті здобуття знань студенти змогли виявити передумови здійснення процесу самовдосконалення, якими визначили свідому самооцінку особистісних ресурсів, установку на самозміну та чітке планування життя (зокрема професійного розвитку).

У процесі проведення практичних занять із дисципліни “Психологія” та у межах кураторських годин виробляли у студентів необхідні вміння щодо здійснення особистісного самовдосконалення загалом і професійного самовдосконалення зокрема. Так, у зміст навчальних занять упроваджували різні особистісно зорієнтовані форми впливу на індивідуальність студента з метою навчання його способам самопізнання та самовдосконалення. Наприклад, вправа “Шукаємо секрет” була спрямована на пошук у собі невиявлених можливостей; вправа “Конверт відвертості” створювала сприятливу для саморозкриття атмосферу; метою вправи “Мої сильні якості” було формування умінь мислити про себе позитивно, при цьому особливістю її проведення було уникнення самокритики, самоосуду, кожен мав розповісти про свої сильні якості, про те, що дає йому відчуття впевненості.

Для активізації усвідомлення особистісних якостей, які є необхідними у професійній реалізації, студентів залучали до активної пізнавальної діяльності, що виявлялась у певних формах. Так, у межах викладання дисципліни “Вступ до фаху” проводили дискусію за темою “Професіонал III тисячоліття”, метою якої було надання студентам можливості зрозуміти, які загальні вимоги висуваються до сучасного фахівця.

Студентів підводили до висновку, що особистісна реалізація у межах професійної галузі можлива за умови постійного виявлення креативності, знаходженні особистих “ніш”, не займаних ніким раніше, тобто для професійної затребуваності слід постійно самовдосконалюватись, у жодному випадку не вдаватись до спокуси набути стану “заспокоєння”. Крім того, студенти усвідомлювали важливість самовдосконалення відповідно не лише професійних, а і високих вимог до особистісних якостей фахівця в умовах нинішнього ринку праці, де беруться до уваги знання з галузі права, економічні тощо, бо не секрет, що саме сьогодні, наприклад, правові знання дають змогу успішно вести бізнес, ефективно вирішувати виробничі завдання, брати активну участь у політичному житті держави або просто мати достойний заробіток.

Позитивним результатом дискусії вважаємо прогнозування студентами важливих професійних якостей, які сприяють меті самореалізації у професії, усвідомлення реальності фахової реалізації за умови постійного самовдосконалення.

Усвідомленню особистої зміни у плані особистісного та професійного розвитку сприяла дискусія “Я – професіонал”, у ході якої студенти не лише визначали особисті можливості (“ресурси”), що можуть допомогти досягти визнання у

професії, але й проводили рефлексію динаміки самозмін через процес усвідомлення: як має бути – як було – як є зараз – над чим слід працювати, що змінити в собі.

Висновки. Отже, застосування форм і методів педагогічного впливу (введення до змісту навчальних дисциплін знань щодо процесу самовдосконалення; упровадження у навчальний процес особистісно орієнтованих форм впливу на індивідуальність студентів із метою їхнього навчання способам самопізнання та самовдосконалення; створення образу ідеального фахівця через дію низки виховних заходів та опрацювання професіограми інженера з метою активізації мотивації студентів до професійної діяльності й усвідомлення особистісних якостей, які є необхідними для реалізації у професії) сприяло спрямованості установки студентів на активне професійне самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Бжалава И.Г. Психология установки и кибернетика / И.Г. Бжалава. – М. : Наука, 1966. – 315 с.
2. Жернов В.И. Профессионально-педагогическая направленность личности студента: теория и практика : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / В.И. Жернов. – Оренбург, 1999. – 46 с. – С. 32.
3. Психологические исследования / [под ред. Д.Н. Узнадзе]. – М. : Наука, 1966. – 316 с. – С. 15.
4. Узнадзе Д.Н. Основные положения теории установки / Д.Н. Узнадзе // Экспериментальные основы психологии установки. – Тбилиси : ТГУ, 1961. – С. 5–43.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013.

Крохмаль А.Н. Формирование установки на активное профессиональное самосовершенствование

В статье обосновывается ценность установки для процесса формирования потребности в профессиональном самоопределении студентов вузов, а также представлена система способов педагогического влияния, способствующая формированию установки на активное профессиональное самосовершенствование.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование, установка, студенты высших технических учебных заведений.

Krokhmal A.N. Forming the aim to the active professional self-perfection

In the article it is substantiated the importance of the aim for the process of forming students' professional self-determination need in higher educational technical establishments, it is also produced the system of the pedagogical influence methods, which favours the forming the aim to the active professional self-perfection.

Key words: professional self-perfection, the aim, higher educational technical establishments' students.